

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ У ПЕРІОД ПЕРЕБУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Мачуська Ірина Борисівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного та трудового права «Юридичний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

УДК 342.9:35.072.2

The article deals with the issues of legal regulation of mining relations, as well as the management and control over the use and protection of the subsoil during the period of stay of Ukrainian lands in the Austrian (from 1867 - Austro-Hungarian Empire) (the end of the XVIII - early XX century).

Key words: mineral resources, subsoil use, minerals, mining relations, protection and use of mineral resources, management and control in the field of subsoil use.

Articolul analizează problema reglementării legale a relațiilor miniere, inclusiv gestionarea și controlul utilizării și protecției resurselor minerale în perioada aflării pământurilor ucrainene ca parte componentă a Imperiul austriac (din 1867 - austro-ungar) (sfârșitul secolului al XVII-lea - începutul secolului al XX-lea).

Cuvinte cheie: subsol, utilizarea subsolului, minerale, relații miniere, protecția și utilizarea resurselor minerale, gestionarea și controlul în sfera de utilizare a subsolului.

В статье исследуется вопрос правового регулирования горных отношений, в том числе управления и контроля за использованием и охраной недр в период пребывания украинских земель в составе Австрийской (с 1867 г. – Австро-Венгерской) империи (конец XVIII – начала XX ст.).

Ключевые слова: недра, недра использования, полезные ископаемые, горные отношения, охрана и использования недр, управление и контроль в сфере недраиспользования.

Актуальність теми. У сучасних умовах становлення України як правової держави особливого значення набуває вдосконалення правовідносин у сфері надрокористування. Надра відіграють особливу роль в економіці кожної держави, у тому числі і України. Корисні копалини є одним із найважливіших елементів навколишнього природного середовища, що забезпечують розвиток та належну роботу більшості секторів економіки.

Протягом багатьох століть українські землі перебували під іноземним пануванням, що значною мірою вплинуло на розвиток та становлення права України, у тому числі регулювання правовідносин у сфері використання та охорони надр. У цьому контексті особливого

значення набуває дослідження історико-правових аспектів гірничих правовідносин на західноукраїнських землях у період їх перебування в складі Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії (кінець XVIII – початку XX ст.).

Стан дослідження. Питання формування норм гірничого права у період перебування українських земель у складі Австро-Угорської імперії були предметом дослідження науковців: В. Гончаренко, Л.Я. Коритко, Р.С. Кіріна, В.М. Клапчук, Х. Моряк-Протопопова, І.Ю. Настасяк, О.Р. Проців, Р.В. Петрів, О.П. Світличного. Висвітленню соціально-економічного, політичного та правового становища західноукраїнських земель у різні

історичні періоди, присвячені праці учених: А.В. Баран, Я. Грицак, Л.М. Ілина, Н.В. Єфремова, І.М. Заріцької, М.І. Луцького, С.А. Марчука, О.І. Мікули, М.В. Никифорак, В.П. Питльованої, Н. Панич.

Виклад основного матеріалу. Австрійська (з 1867 р. – Австро-Угорська) імперія була однією з найбільших держав Європи. За територією та кількістю населення вона переважала Великобританію, Італію і Францію.

Унаслідок низки історичних подій Австрійська монархія стала багатонаціональною країною. До її складу західноукраїнські землі (Східна Галичина) ввійшли внаслідок першого (1772 р.) та третього (1795 р.) поділів Польщі під назвою Королівства Галичини та Володимирії (Лодомерії) [1, с. 35].

Термін «Східна Галичина» був офіційно впроваджений в Австрії у 1847 р. і стосувався етнічної частини «Королівства» [2, с. 116], що становила 26,17 % її території. і була найбільшою австрійською провінцією [3, с. 23]. Королівство Галичини і Лодомерії мало статус коронного краю з правами, що мали інші складові частини імперії [4, с. 54], в адміністративному відношенні була поділена на складові частини (коронні землі або краї). Східна Галичина входила до Австро-Угорщини в складі коронного краю Галичини і Володимирії (Лодомерії) з Великим Князівством Краківським [5, с. 29]. На території Східної Галичини з Середньовіччя проводився видобуток корисних копалин. Територія тогочасної Галичини розташована на кристалічному фундаменті південно-західної частини Східноєвропейської платформи із значними обсягами запасів корисних копалин, а саме: родовищ кам'яного вугілля, кам'яної солі, заліза, цинку, свинцю, сірки. Розробка родовищ сприяла значному розвитку промисловості. Так, кам'яна сіль вивозилась у великій кількості в Німеччину й Австрію [6, с. 71]. Особливого значення для економіки Австро-Угорщини став видобуток нафти (Бориславське, Надвірнянське та Долинське родовища) [7, с. 41].

Європейське гірниче законодавство будувалося на принципах континентального права та мало найстаріші традиції. Правова сис-

тема Австрійській (Австро-Угорській) імперії формувалася зведенням звичаїв і традицій декотрих австрійських провінцій у крайові права.

Цей процес, що розпочався у XIII ст., заклавав основу для систематизації правових норм в окремі збірники законів і розпоряджень. Після приєднання Галичини до складу Австрійської (Австро-Угорській) імперії там запроваджено австрійську систему права [8, с. 70; 278].

Основним джерелом права в Австрійській імперії на початок XIX століття став австрійський закон. Австрійське право поділялося на галузі, які почали розвиватися самостійно [9, с. 31]. Зокрема, ще з 1776 року в Австрії видано кодекс цивільних законів - Йосифінська книга законів (Josefinisches Gesetzbuch). Новий кодекс набрав чинності з 1 січня 1812 року в коронних австрійських землях, в тому числі й у Східній Галичині [10, с. 117]. Відповідно до Цивільного кодексу Австрії «Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 року», визначено форми власності: державна, гмінна (комунальна), приватна та власність монарха, а також встановлювалось право власності на землю [11, с. 216]. Загалом австрійське право закріплювало суспільну власність на природні ресурси (за винятком підземних вод, що оголошувалися державною власністю). Загальнодержавним та крайовим законами 1884 р. встановлено право розпорядження корисними копалинами для власника ґрунту (землевласника). Такі види корисних копалин (нафта і озокерит) залишались приналежністю землеволодіння, але право їх видобутку можна було за рішенням власника відділити від права власності на поверхню землі та розглядати як самостійне право [12, с. 74].

Нарівні із розвитком цивільних відносин формуються норми природоохоронного законодавства, у тому числі і у сфері надрокористування (середина 50-х рр. XIX ст.). З метою всебічного дослідження надр, у 1849 р. розпорядженням міністерства крайового розвитку та гірництва створено Австрійське державне геологічне товариство [13, с. 636].

Таким чином, під час перебування частини українських земель Східної Галичини у

складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії, на вказаних землях відбувся розвиток цивільного та природоохоронного законодавства, відповідні положення якого регулювали відносини у сфері надрокористування.

Гірничі відносини в імперії були врегульовані рядом законодавчих актів, а саме: нормами державного Гірничого закону від 23 травня 1854 р., Закону для Галичини, яким врегульовано право видобутку мінералів, які використовуються заради гірничих смол (бітумів), що їх вміщують (11 травня 1884 р.) та крайового Гірничого закону (17 грудня 1884 р.), Закон про порядок видобутку мінералів 1884 р. У цьому контексті Л.Я. Коритко зазначає, що деякі природні об'єкти одночасно, до складу яких відносились і надра були врегульовані і крайовим законодавством. [5, с. 29].

Таким чином, відносини у сфері надрокористування на українських землях Східної Галичини були врегульовані нормами державного гірничого та крайового законодавства, а також спеціальними законодавчими актами щодо видобутку корисних копалин.

Нарівні із формуванням законодавчої бази у сфері надрокористування, значна увага була приділена становленню інститутів управління і контролю за раціональним використанням та охороною надр.

В Австрії у XVIII ст. посилювався процес централізації державного управління. Було створено достатньо ефективну систему управління підвладними територіями як у центрі, так і на місцях [14, с. 14].

Урядовими колами здійснювалися спроби модернізувати суспільний і політико-правовий простір цих земель відповідно до загальноімперських структур: «Адміністративно-територіальний устрій Галичини і Буковини був організований на зразок існуючого у спадкових землях монархії, що давало австрійському уряду змогу здійснювати ефективне управління віддаленими від Відня володіннями» [15, с. 13].

Відповідно до положень Конституції Австрії 1867 року державу очолював імператор, який мав широкі повноваження в галузі як управління, так і законодавства. Конституція передбачала функціонування в країні парла-

менту (рейхсрату) – представницького законодавчого органу. В цьому контексті, В. Гончаренко визначає австрійський рейхсрат як «модель парламенту європейського типу» [16, с. 52; 54].

Монаршим декретом від 16 жовтня 1772 р. у Галичині була запроваджена централізована система управління [15, с. 14]. Найвищим органом адміністративної влади Східної Галичини було Галицьке цісарсько королівське Намісництво [17, с. 38]. На підставі Крайового статуту від 26 лютого 1861 року в Галичині діяв Крайовий сейм, виконавчим органом був Крайовий комітет, до повноважень якого належало управління державним і крайовим майном [18, с. 41].

Функції управління в сфері використання та охорони надр в Австрійській (Австро-Угорській) Імперії були покладені на Міністерство крайового розвитку та гірництва, міністерство публічних (суспільних, громадських) робіт, а з 1871 року – й на гірничі управління.

Відповідно до Закону від 21 липня 1871 року про встановлення повноважень гірничої влади, Краківське Гірниче староство поширювало свою діяльність на королівство Галичини і Лодомерії (Володимирії), а Віденське Гірниче староство – на воєводство Буковини [19, с. 209]. У 1872 році було створене Львівське окружне Гірниче управління, що підпорядковувалось Краківському вищому Гірничому староству, в його компетенцію входили: нагляд за діяльністю підприємств гірничої промисловості, видача дозволів на ведення геологорозвідувальних і розвідувальних робіт, на розробку родовищ корисних копалин, складання звітів і оглядів про стан гірничої промисловості та про добування корисних копалин в окрузі.

Контроль за використанням та охороною надр здійснювалось Краківським Гірничим староством, що поширювало свою діяльність на Східну Галичину, видавати гірничо-поліційні приписи та розпорядження щодо порядку роботи на копальнях.

Таким чином, в Австрійській Імперії була створена ефективна система управління і контролю, у тому числі й у сфері надрокористування. Вона мала чітку та збалансова-

ну структуру системи органів управління і контролю, що діяла в імперії у цілому, так і у землях Східної Галичини.

За порушення порядку використання надр була встановлена відповідальність державним і крайовим законодавством. Зокрема, загальнодержавним Гірничим законом 1854 року виписаний обов'язок підприємців вживати заходів щодо недопущення пожеж у копальнях, загибелі людей і тварин тощо (§ 171). За незабезпечення даних вимог, відповідно до § 240, накладався штраф у розмірі від 10 до 100 золотих ринських, а при повторному виявленні таких порушень – позбавлення дозволу на експлуатацію копальні [20, с. 755].

Також у середині 50-х рр. XIX ст. в Австрійській монархії формуються норми природоохоронного законодавства, у тому числі й у сфері надрокористування. З цією метою всебічного дослідження та охорони надр, у 1849 р. розпорядженням міністерства крайового розвитку та гірництва було створено Австрійське державне геологічне товариство [21, с. 636].

Висновки. Враховуючи викладене видається можливим дійти таких висновків:

1. Період перебування українських земель у складі Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії (кінець XVIII – початку XX ст.) значною мірою вплинув на розвиток та становлення права України, у тому числі на регулювання правовідносин у сфері використання та охорони надр.

2. Під час перебування частини українських земель Східної Галичини у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії (кінець XVIII – початку XX ст.), на вказаних землях відбувся розвиток цивільного та природоохоронного законодавства, відповідні положення якого регулювали відносини у сфері надрокористування.

3. Гірничі відносини в Австрійській (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії були врегульовані як нормами державного Гірничого законодавства, так і крайового Гірничого закону, а також спеціальними законодавчими актами щодо видобутку певних видів корисних копалин.

4. В Австрійській імперії, зокрема у землях Східної Галичини, була створена ефективна система управління у сфері надрокористування. Функції управління у сфері надрокористування були покладені на Міністерство крайового розвитку, гірництва та гірничі управління.

5. За порушення порядку використання надр у землях Східної Галичини була встановлена юридична відповідальність відповідно до норм державного та крайового законодавства.

Література.

1. Баран А.В. Діяльність депутатів-українців в Австрійському парламенті (1897–1918 рр.): Історико-правове дослідження: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01. Л., 2013. 229 с.
2. Макаруч С.А. Галичина: етнічна історія: тематичний збірник статей. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 213 с.
3. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної укр. нації XIX–XX ст.: [навч. посібник для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів]. К. : Генеза, 1996. 360 с.
4. Лозинський М. Утворення українського коронного краю в Австрії. Львів, 1915. 75 с.
5. Коритко Л.Я. Співвідношення Австрійського державного та крайового природоохоронного законодавства XIX ст. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 2 (5), 2014. С. 28-35.
6. Реклю Э. Народы и страны Западной Европы. Переводъ съ французскаго подъ редакцией и съ дополненіями Н. К. Лебедева. Москва : Типографія Т-ва И. Д. Сытина. Пятницкая улица, свій домъ, 1915. Томъ V. Австро-Венгрія. 128 с.
7. Клімова Н. Історія освоєння Бориславського нафтового родовища та екологічні наслідки його експлуатації. Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. Випуск 2 (10). С. 41–42.
8. Луцький М.І. Право і система законодавства Західно-Української народної респуб-

бліки : Дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 К. 2016. 418 с.

9. Никифорак М.В. Державний лад і право на Буковині в 1774–1918 рр. : [монографія]. Чернівці : Рута, 2000. 279 с.

10. Петрів Р. Право Австрії та Східної Галичини (70-ті роки XVIII ст. – 70-ті роки XIX ст.). Право України. 2000. № 6. С. 117–118.

11. Powszechny Austriacki Kodeks Cywilny z uzupełniającymi ustawami i rozporządzeniami objaśniony orzeczeniami sadu najwyższego. Przez prof. St. Wroblewskiego, część pierwsza (§§ 1–937). Krakow Leon Frommer. Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarz. J. Filipowskiego, 1914. 796 с.

12. Кірін Р.С. Історія гірничого права : навч. посібник. Дніпропетровськ : Державний ВНЗ «Національний гірничий університет», 2011. 246 с.

13. Обв'язання міністерства краюваї возд'яланности и горництва зъ дня 1. Грудня 1849, котрымъ оголошує ся въ обще оучреждение аустрійского геологического державного заведенія. Общій законъ державныхъ и Правительства вѣстникъ для Цѣсарства Австріи. Рочникъ 1850. № 57, перва часть обьймає I–XXXV части, виданіи въ мѣсяцяхъ Съчню, Лютомъ и Мартъ 1850. Вѣдень : Зъ ц. к. надворной и статской тискарнѣ, 1852. С. 635–636.

14. Питльована В.П. Правові основи організації діяльності Галицького сейму (1775–1848 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01. К. 2011. 19 с.

15. Настасяк І.Ю. Організація управління Галичиною і Буковиною в складі Австрії (1772–1848 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Л., 2005. 19 с.

16. Гончаренко В. Законодавчі органи Австро-Угорської монархії під час перебування в її складі західноукраїнських земель. Вісник Академії правових наук України. 2005. № 4 (43). С. 52–60.

17. Коритко Л.Я. Природоохоронні проблеми українських земель Східної Галичини (в складі Австро-Угорської імперії). Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 1 (4), 2014. С. 36–45.

18. Петрів Р. Східна Галичина у складі Австрійської імперії (історико-правовий аспект). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. 255 с.

19. Законъ зъ дня 21 Липця 1871, дотычно уряженія и круга дѣйствія горничихъ властей. Вѣстникъ законъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. Рочникъ 1871. № 77, часть XXXIII. Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1871. С. 207–211.

20. Цѣсарскій патентъ зъ дня 23. Мая 1854, (въ Вѣстнику державныхъ законъ, числ. 146, части LIII., изданной д. 22. Червца 1854), котрымъ выдає ся для цѣлого обьему Державы общій горничій законъ. Вѣстникъ краювого Правительства для оуправительственной области Намѣстничества въ Львовѣ. Рокъ 1854. № 242, отделъ первый, часть XLII : выдана и розослана дня 6. Грудня 1854. Львовъ : Въ ц. к. Галиційской скарбово-державной типографіи, 1854. С. 702–766.

21. Обв'язання міністерства краюваї возд'яланности и горництва зъ дня 1. Грудня 1849, котрымъ оголошує ся въ обще оучреждение аустрійского геологического державного заведенія. Общій законъ державныхъ и Правительства вѣстникъ для Цѣсарства Австріи. Рочникъ 1850. № 57, перва часть обьймає I–XXXV части, виданіи въ мѣсяцяхъ Съчню, Лютомъ и Мартъ 1850. Вѣдень : Зъ ц. к. надворной и статской тискарнѣ, 1852. С. 635–636.

An annotation

The article deals with the historical and legal aspects of the development of relations in the sphere of subsoil use during the period of the Ukrainian lands' stay in the Austrian empire.

The article specifies that in modern conditions of the formation of Ukraine as a legal state, the improvement of legal relations in the sphere of subsoil use becomes of special significance. Nadra play a special role in the economy of each state, including Ukraine. Minerals are one of the most important elements of the natural environment, which ensure the development and

proper work of most sectors of the economy. For many centuries, the Ukrainian lands were under foreign domination, which greatly influenced the development and establishment of the law of Ukraine, including the regulation of legal relations in the sphere of use and protection of mineral resources.

On the territory of Western Ukrainian lands were located in significant volumes of minerals, the development of which deposits contributed to the significant development of the industry of the Austrian Empire. In this context, the study of historical legal aspects of mining relations in the Western Ukrainian lands during the period of their stay (from 1867 - the Austro-Hungarian Empire) (the end of the 18th - the beginning of the 20th century) is of particular importance.

Relations in the field of subsoil use on Ukrainian lands were regulated by the norms

of the state mining and land legislation, as well as special legislative acts on mineral extraction. In the Austrian Empire, considerable attention was paid to the establishment of institutions for the management and control of rational use and protection of mineral resources. The functions of management in the field of use and protection of subsoil in the Austrian Empire were entrusted to the Ministry of Regional Development and Mining. Control over the use and protection of mineral resources was carried out by the Krakivsky Mining Center.

Thus, an efficient system of management and control in the field of subsoil use was created in the Austrian Empire. It had a clear structure of the governing and control system operating in the empire as a whole, and in the lands of Eastern Galicia.